

crkva u svijetu

RAZGOVORI

PROPUSTI U JEDNOJ KRONICI MARXOVA ŽIVOTA

Maximilien Rubel, Kronika Marxova života. Činjenice o životu i djelu, Školska knjiga, Zagreb, 1976., 141 stranica

Tom o Vereš

U prvom tromjesečju ove godine pojavila se u našim knjižarama knjiga poznatog marksologa Maximiliena Rubela *Kronika Marxova života* u prijevodu Nadežde Čačinović-Puhovski s njemačkog jezika. Pisac je rođen 1905. u Rumunjskoj, živi u Francuskoj, a sustavnim proučavanjem marksizma bavi se od 1941. U vremenskom rasponu od tridesetak godina Rubel je dakle imao dovoljno mogućnosti da temeljito prouči život i djelo Karla Marxa, što na neki način unaprijed govori u prilog vrijednosti njegova djela. No knjiga o kojoj je riječ pruža samo jedan manji, ali po svom sadržaju značajan dio autorovih istraživanja, i izričito se ograničava na ponešto prošireni kronologijski prikaz Marxova života koji nipošto ne želi nadomjestiti iscrpnu biografiju (usp. str. 11.). To znači da ne bi bilo na mjestu piscu zamjerati ono o čemu uopće nije namjeravao govoriti ili mu predbacivati što je svoju zamisao izveo ovako, a ne nekako drukčije, kako bi određen čitatelj ili neki drugi stručnjak-marksolog priželjkivao. Knjigu M. Rubela valja prosuđivati ponajprije sa stajališta i u okviru nakane koju je sam sebi postavio. Taj osnovni zahtjev dijaloga s bilo kojim književnim djelom polazište je i mjerilo i ove prosudbe *Kronike Marxova života*.

No prije nego što prikažem i ocijenim Rubelovu knjigu, moram odgovoriti na nekoliko pitanja koja će se, mislim, spontano pojaviti u brojnih čitatelja, osobito u onih koji prate pisanje *Crkve u svijetu*: čemu uopće prikazivati i prosuđivati jednu knjigu ispunjenu od prve do posljednje stranice suhoparnim faktografskim podacima, navodima datuma, mjesta i imenovanjem više-manje nepoznatih i beznačajnih osoba? Zar nemamo već dovoljno Marxovih monografija i biografija na našem

jeziku od domaćih i stranih pisaca, kao što su *Karl Marx* (1936.) Božidara Adžije, *Misaoni razvitak Karla Marxa* (1. izd. 1953., 2. izd. 1963.) i *Historija marksizma* (1. izd. 1961., 2. izd. 1970.) Predraga Vranickog, zatim prijevode *Karl Marx* (1918.) od Franza Mehringa, *Karl Marx i Friedrich Engels* (I., 1955., II., 1958, III., 1962.) od Augusta Cornua i *Marx i Engels* (1922.) Davida Rjazanova? Zar ne bi bilo daleko važnije upoznati naše općinstvo s nekom novom knjigom koja produbljuje doktrinirani sadržaj i povijesno značenje Marxova djela, koja baca novo svjetlo na još uvijek prilično nejasna područja Marxova ateizma,¹ humanizma i naturalizma?

Nema sumnje da su nam takve studije i prikazi prijeko potrebni. Ali također ne smijemo smetnuti s uma činjenicu da kod značajnih ljudi svjetske povijesti, koji svojom mišlju i djelom određuju život drugih ljudi, misao i praksa nerijetko idu ukorak. Stoga točno utvrđivanje naizgled pukih faktografskih podataka iz njihova života ima odsudnu važnost, jer ti se podaci često uzimlju kao polazište dalekosežnih doktrinarnih zaključaka. Nije na primjer svejedno u doktrinarnom pogledu da li je Karl Marx bio prvo, drugo ili treće dijete svojih roditelja, tko su mu bili roditelji, braća i sestre, je li imao neku trajnu bolest, da li je bio kršten, potvrđen i u crkvi vjenčan, je li bio Židov itd. U svojoj knjizi *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom* (Fil.-teol. institut DI, Zagreb, 1973.) upozorio sam kako su značajni kršćanski mislioci kao na pr. N. Berdjajev, P. Tillich, J. M. Bochenski i njihov sekularizirani sumišljenik B. Russel — neprovjereni podatak da je Marx bio Židov upotrijebili kao vrhovni interpretament (sredstvo tumačenja) cjelokupne njegove misli i djela (usp. str. 24—25). Godinu dana poslije u članku *Krštenje Karla Marxa* skrenuo sam pozornost naše znanstveno-kulturne javnosti na sličan postupak u poznatom t. zv. *Holandskom katekizmu* i u djelu I. Leppa *Psychanalyse de l'athéisme moderne* (usp. *Obnovljeni Život*, br. 5/1974., str. 425., bilj. 2. i 3.) U tom je članku također ukazano na promašene psihoanalitičarske studije o Marxovu pojačanom osjećaju manje vrijednosti (usp. str. 425., bilj. 4.) i o njegovu antisemitizmu (usp. str. 431., bilj. 31.), koje se temelje na pogrešnim podacima o Marxovu životu, na primjer da je bio prvo i jedino muško dijete, itd. — I inače je zanimljivo primijetiti da se često špekulira polazeći od Marxova navodnog »židovstva«. No i tu je potrebno kazati da je bijelo bijelo, a crno crno.²

Prijedimo na prosudbu Rubelova djelca *Kronika Marxova života*.

Pisac prikazuje život i djelo Karla Marxa slijedeći strogu kronologijsku metodu: iz godine u godinu od 1818. (rođenje) do 1883. (smrt) i gotovo

¹ Dosad sam u nekoliko navrata insistirao na hitnosti toga zadatka u suvremenom marksizmu. Usp. *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*, Zagreb, 1973, osobito str. 178—182; *Krštenje Karla Marxa*, *Obnovljeni Život*, 5/1974, str. 426, 431. i 437; *Primjedba o Marxovu ateizmu*, *Obnovljeni Život*, 3/1975, str. 295—298; *Kamo ide dijalog?*, *Glas Koncila*, 15 (310), 1975, str. 10. — Nije dovoljno kazati da Marxov ateizam nije »građanski«, »buržoaski« itd., što je inače točno, nego valja što adekvatnije odrediti osebujan sadržaj toga ateizma. A takvi nam pokušaji najviše nedostaju. Čini mi se da se zbog nekih nejasnih ideoloških razloga bojimo naćeti tu temu. Kako da se drugačije protumači posvemašnja odsutnost dijaloga bar nekih naših marksista sa spomenutim priložima o toj temi?

² To je bila glavna svrha članka *Krštenje Karla Marxa*. Ne precjenjujući važnost toga priloga držim da sam u njemu dokazao da je Marx nemoguće tretirati kao Židova, budući da je već začeo od oca kršćanina. Ako bi netko zastupao mišljenje da je K. Marx ipak »po krvi« ostao Židov, onda ga molim da najprije temeljito preispita svoju rasističku antropologijsku teoriju koja u tom mišljenju dolazi do izražaja.

iz mjeseca u mjesec unutar svake godine. To je velika prednost te kronike, jer nam omogućava da izbliza pratimo tijek i razvoj jednog vrlo raznolikog i svestrano angažiranog ljudskog života. Ali time nam ujedno, na sreću, onemogućava da pravimo nedopuštene skokove i anakronizme u Marxovu životnom putu, da brkamo njegove etape i da prešućujemo neke činjenice koje određenim osobama i skupinama mogu biti neugodne ili nepoželjne zbog stanovitih ideološko-navijačkih razloga.

Već smo kazali da Rubel želi zabilježiti sve važne i neke manje važne podatke o Marxovu životu i djelu, ne usmjeravajući ih prema nikakvim preodređenim doktrinarnim ili ideološkim zaključcima. To je svakako hvalevrijedan znak ljudskog i intelektualnog poštenja.

No je li autor bio dosljedan u izvedbi te svoje namjere? Držim da nije. Došao sam, štoviše, do uvjerenja da mu je knjiga od prve do posljednje stranice prožeta odviše naglašenim sociologijsko-političkim promatranjem Marxove osobe i djela. Filozofijska dimenzija njegova života i djela manje dolazi do izražaja, a religijska, odnosno areligijska i anti-religijska još manje. Dosljedno tome, M. Rubel ne bilježi mnoge činjenice koje su relevantne za ta područja Marxova života.

Ograničimo se zasad samo na neke primjere koji će bjelodano ukazati na gotovo posvemašnji i nedopustivi nedostatak autorova interesa za podatke religijskog odnosno antireligijskog obilježja:

1. Autor ne bilježi neosporan povijesni podatak da je K. Marx primio sakrament potvrde 23. ožujka 1834. (dakle u 16. godini života) u isusovačkoj crkvi u Trieru.³ Reći će se, možda, da to nije važno... No, ako već iznosi podatak da su 1824. »Djeca obitelji Marx krštena evangelijski« (usp. str. 13), onda je također morao navesti i to da je Karl bio potvrđen 1834.

2. Simptomatično je Rubelovo nespominjanje Marxove maturalne zadaće iz vjeronauka koja je glasila *Sjedinjenje vjernika s Kristom po Iv 15, 1—14, promatrano u svojoj osnovi i biti, u svojoj bezuvjetnoj nužnosti i u svojim učincima*.⁴ Ta je radnja za marksologe isto toliko važna koliko i maturalna zadaća iz njemačkog jezika *Razmišljanje mladića pri izboru zvanja*⁵ koju naš kroničar spominje i navodi (usp. str. 13). Ali upravo navod koji izabire iz te radnje najjasnije svjedoči da pretjerano sociologizira Marxa u svim fazama njegova života. Sociologizira ga čak i kao 17-togodišnjeg maturanta koji pišući svoju maturalnu zadaću o izboru zvanja zapravo razlaže jednu općepoznatu kršćansku ideju, i to

³ Usp. Heinz Monz, *Karl Marx. Grundlagen der Entwicklung zu Leben und Werk*, Trier, NCO-Verlag, 1973, str. 184. i 254. Ovo ću djelo ubuduće navoditi skraćeno MONZ.

⁴ Usp. *Die Vereinigung der Gläubigen mit Christo nach Joh. 15, 1—14, in ihrem Grund und Wesen, in ihrer unbedingten Notwendigkeit und in ihren Wirkungen dargestellt*, u Marx-Engels Werke, Ergänzungsband, Erster Teil, Dietz-Verlag, Berlin, 1973, 598—601. (Ovo ću navoditi kao: MEW, a prijevod: K. Marx-F. Engels, *Djela I*, Prosveta, Beograd, 1968, str. 393—396. navodit ću kao DELA.)

⁵ Usp. *Betrachtung eines Jünglings bei der Wahl eines Berufes*, u MEW, Erg., Erst. Teil, str. 591—594. — Prijevod u DELA I, str. 3—8. — Držim da ne treba posebno dokazivati jednaku važnost dviju spomenutih maturalnih Marxovih radnja. Odnedavno postoji vrlo značajna knjiga *Der unbekanntes junge Marx* (1973.) koju je izdao Institut für Staatsbürgerliche Bildung in Rheinland-Pfalz, ali koja se, na žalost, ne prodaje na knjižarskom tržištu. U toj je knjizi Heinz Monz uz Marxovu maturalnu radnju iz njemačkog jezika donio radnje svih njegovih školskih kolega da bi utvrdio koliko je originalan Marxov sastav (usp. str. 9.—113.). Istu je usporedbu učinio Manfred Henke sa zadaćom iz vjeronauka (usp. str. 115.—145.).

vrlo inteligentno i uvjerljivo, naime da je »Božanstvo i čovjeku dalo jedan opći cilj, da oplemeni čovječanstvo i sebe« (Auch dem Menschen gab die Gottheit ein allgemeines Ziel, die Menschheit und sich zu veredeln).⁶ Nadalje, Karl se u toj radnji, koja u najnovijim izdanjima njegovih sabranih djela obuhvaća četiri stranice, pet puta poziva na »Božanstvo«, a na kraju je zaključuje riječima o Kristu kao idealu požrtvornosti za čovječanstvo: »Sama religija nas uči da se Ideal, za kojim svi (ljudi) teže, žrtvovao za čovječanstvo, i tko bi se usudio da poriče takve izjave?« (Die Religion selber lehrt uns, dass das Ideal, dem alle nachstreben, sich für die Menschheit geopfert habe, und wer wagte solche Aussprüche zu vernichten).⁷ Ali od svih ovih ideja, koje su u Marxovoj radnji bitne, u Rubelovu citatu nema ni traga. On nam prezentira samo neke nasumce (ili namjerno?) istrgnute sociološkijske dlake.

3. Govoreći o Marxovu studiju prava na bonnskom sveučilištu (1835—1836), pisac ostaje dosljedan svome zanemarivanju podataka religijskog obilježja, pa je razumljivo da ne spominje kako je Karl upravo tada doživio prvu krizu svoje religioznosti. Zato i ne uzima u obzir očevo pismo sinu od 18. studenoga 1835., u kojemu piše: »Da si moralno čvrst, u to zaista ne sumnjam. Ipak je čista vjera u Boga veliki oslonac čudoređa. Ti znaš da sam ja sve prije nego fanatik. Ali takva vjera postaje prije ili kasnije istinska potreba čovjeka i ima u životu trenutaka kada je i onaj tko Boga poriče primoran moliti se Svevišnjemu. (...) jer ono u što su vjerovali Newton, Locke i Leibniz, tome se može svatko (...) podložiti.« — Dass Du moralisch gut bleibst, daran zweifle ich wirklich nicht. Doch ein grosser Hebel für die Moral ist der reine Glaube an Gott. Du weisst, ich bin nichts weniger als Fanatiker. Aber dieser Glauben ist dem Menschen früh oder spät wahres Bedürfnis, und es gibt Augenblicke im Leben, wo auch der Gottesleugner unwillkürlich zur Anbetung des Höchsten hingezogen wird. Und gemein ist es (...) denn was Newton, Locke und Leibniz geglaubt, dem darf sich jeder (...) unterwerfen.⁸ Ovaj citat ne navodimo zato što bismo željeli da ga navodi i M. Rubel u svojoj knjizi, nego zbog toga da bi se naše općinstvo uvjerilo kako u toj knjizi nisu zabilježeni ni neki značajni podaci o prijelomnim zbivanjima u Karlovu životu, samo zato, čini se, što su religijskog ili filozofijskog obilježja.

4. Za 1843. god. autor vrlo škrtro bilježi: »19. lipanj: Marx ženi Jenny von Westphalen«. Zašto je trebalo izostaviti notornu činjenicu da su se Karl i Jenny *vjenčali u crkvi*, i to u Pauluskirche u Bad Kreuznachu?!

5. Prikazujući Marxov prijelaz iz Njemačke u Pariz (koncem 1843) i njegov zajednički rad s A. Rugeom na izdavanju *Njemačko-francuskih godišnjaka* (početkom 1844), od kojih su obadvojica mnogo očekivali, Rubel nam ne kaže (bar u dvije-tri riječi) zašto su *Godišnjaci* izašli samo

⁶ Usp. MEW, Erg. Erst. Teil, str. 591; *Dela I*, str. 3.

⁷ Usp. MEW, Erg. Erst. Teil, str. 594; *Dela I*, str. 7. — Nedopustivo je pisati riječ »Ideal« malim početnim slovom, kako to čine naš prevodilac i izdavač, jer je to antonomastički izraz, t. j. opća imenica upotrijebljena za pojedinca, za Krista!

⁸ Usp. MEW, Erg. Erst. Teil, str. 617. — Već sam jednom upozorio našu javnost da je zagonetno zašto nije prevedeno to pismo Marxova oca sinu Karlu u našem najkompletnijem izdanju *DELA I*, jer ono obuhvaća razdoblje od travnja 1835. do ožujka 1843. (usp. *Krštenje Karla Marxa*, str. 427, bilj. 15). Nadajmo se da će u nekom dopunskom svesku biti objavljena također i pisma Marxova oca i majke njihovu sinu, studentu u Bonnu i Berlinu.

u jednom jedinom dvobroju i... propali. A razlog je bio slijedeći: namjera je *Godišnjaka* bila da promiču suradnju između francuskih i njemačkih socijalista, ali nijedan francuski socijalist nije pristao na suradnju upravo zbog ateističke ideologije Marxa, Rugea i ostalih mladohegelovaca.

Mogli bismo prosljediti u nedogled s nabranjanjem sličnih propusta u knjizi našega kroničara, od kojih su neki sudbonosni za razumijevanje Marxova cjelovitog stajališta spram religije. Na primjer: prešućivanje činjenice da se Marx do kraja svoga života postupno oslobađao od prosvjetiteljske antireligiozne tradicije koju je usvojio za vrijeme studija u Bonnu i Berlinu (dokaz toga imamo u samom *Kapitalu*); da je svoju početnu borbu protiv »bogova na nebu« sve više usmjeravao na pravo mjesto, tj. na borbu protiv »bogova na zemlji«; da je bivao sve tolerantiji prema vjernicima, njihovim osnovnim ljudskim i društvenim pravima (u *Kritici Gotskog programa*, itd.); da je i sâm u svojoj obitelji dopustio bar izvanjsko slavljenje Božića (od 1853) i da se nije ustručavao javno sudjelovati na misi-zadušnici za svoga pokojnog prijatelja Johna Rogersa.

Sličan popis teških propusta mogli bismo sastaviti i o Rubelovu zanemarivanju nekih važnih podataka filozofijskog obilježja, ali sve bi nas to odvelo predaleko.

Stoga preostaje da se na kraju osvrnemo s nekoliko riječi na primarno područje autorovih istraživanja, tj. na točnost podataka njegove *Kronike*. Svjestan sam da to pitanje ne zanima posebno čitatelje *Crkve u svijetu*, ali moja prosudba knjige koje je glavna tema *Kronika Marxova života* mora odgnuti i te naoko beznačajne činjenice.

Je li dakle Rubelova knjiga sasvim pouzdan izvjestitelj o događajima, vremenima i mjestima Marxova života?

Općenito govoreći, drugi i opsežniji dio *Kronike* (1848—1883) dosta je pouzdan u tom pogledu, dok prvi dio (1818—1848) vrvi brojnim netočnostima i propustima. Pogledajmo samo neke primjere:

1. Autor tvrdi odmah na početku svoje knjige (usp. str. 13) da je Karl Marx »drugo od osmoro djece odvjetnika Heinricha Marxa (1782—1838) i njegove žene Henriette, rođene Pressburg (1787—1863)«. U toj nepotpunoj rečenici četiri su podatka netočna, jer: a) Karl nije bio drugo dijete svojih roditelja, nego treće;⁹ b) i to ne od osmoro, nego od devedetero djece;¹⁰ c) Karlov otac nije rođen 1782, nego 1777;¹¹ d) ni Karlova majka nije rođena 1787, nego 1788.¹² — Ali usput valja odati priznanje autorovoj opreznosti u određivanju godine prijelaza Marxova oca na protestantizam »1816. ili 1817.«, jer ta opreznost često nedostaje u mnogim inače vrlo stručnim monografijama i biografijama Karla Marxa.¹³

⁹ Usp. Monz, str. 228.—238. — Neka mi oprost M. Rubel, ali ja imam više povjerenja u podatke H. Monza koji se temelje na vlastitim očima viđenom i točno navedenom arhivskom materijalu, nego njemu koji svoje podatke ne potvrđuje ničim, osim s navedenim općim izvorima u *Predgovoru*, koji su oskudni za temeljitu kroniku Marxova života.

¹⁰ Usp. isto.

¹¹ Usp. Monz, str. 217.

¹² Usp. Monz, str. 221.

¹³ Na primjer i u Predrag Vranicki, *Historija marksizma* 2, I, Naprijed, Zagreb 1971, str. 39.

2. Naš kroničar ne iznosi nijedan iole zanimljiv osobno-karakterološki podatak iz ranog djetinjstva Karla. Samo spominje da je bio kršten 1824. i da je 1830. stupio u Friedrich-Wilhelm-Gymnasium (bivša isusovačka gimnazija) u Trieru. Doduše, šutnja se autorova može opravdati time što o ranom djetinjstvu K. Marxa posjedujemo samo jedan pouzdan podatak. Ali ne može se opravdati prešućivanje tog jedinog podatka, tim više što ga većina vrsnih marksologa smatra relevantnim za cjelovito razumijevanje Karlove osobe. Riječ je o izvješću Karlove kćeri Eleanor Marx Aveling koja iznosi kako se, po pričanju njezinih tetki, mali Marx ponašao prema svojim sestrama kao »strašan tiranin; prisljivavao ih je da u punom galopu trče nizbrdo s Markusberga u Trieru, a što je bilo još gore uporno je navaljivao da jedu kolače koje je sâm napravio prljavim rukama od još prljavijeg tijesta. Za nagradu im je pričao prekrasne priče« (ein schrecklicher Tyrann war; er zwang sie, im vollen Galopp den Markusberg zu Trier hinunter zu kutschieren, und was noch schlimmer war, er bestand darauf, dass sie die Kuchen ässen, welche er mit schmutzigen Händen aus noch schmutzigerem Teige verfertigte. Zur Belohnung erzählte ihnen Karl so wundervolle Geschichten).¹⁴

Brojni podaci potvrđuju da je ta obijesna i ekskluzivistička crta Marxove ličnosti i kasnije često dolazila do izražaja. On, na pr., kao devetnaestogodišnji mladić (1837.) u pjesničkoj viziji zamišlja sebe »slična bogovima« i »jednaka stvoritelju« koji stvara i razara svjetove.¹⁵ Otac ga u svom pismu od 2. ožujka 1837. vrlo ozbiljno i s velikom zabrinutošću pita nije li se u njegovu srcu nastanio i zagospodario neki demon, i je li taj demon nebeske ili faustovske prirode: »Ob, da dasselbe offenbar durch einen nicht allen Menschen verliehenen Dämon belebt und beherrscht wird, dieser Dämon himmlischer oder faustischer Natur ist?«¹⁶ Zbog te svoje titanske težnje za isključivom i neograničenom vlašću Karl Marx je kao revolucionar razvrgnuo prijateljstvo i suradnju gotovo sa svim demokratima, socialistima i komunistima ondašnjeg vremena: s Brunom Bauerom, Arnoldom Rugeom, Mosesom Hassom,¹⁷ Pavlom Anjenkovim,¹⁸ Pierreom-Josephom Proudhonom,¹⁹ Ferdinandom Lasalleom, Mihaelom Bakunjinom, itd. Jedino se Engels mogao prilagoditi Marxovoj ćudi, ali ni on uvijek.

¹⁴ Usp. Monz, str. 297, prema: Eleanor Marx-Aveling, *Karl Marx — Lose Blätter*, u *Marx und General*, str. 269 sl. (272 sl.).

¹⁵ Usp. Karl Marx und Friedrich Engels, *Historisch-kritische Gesamtausgabe*. Im Auftrage des Marx-Engels Instituts, Moskva (cit. MEGA), I, 1/2, str. 50.

¹⁶ Usp. MEW, Erg. Erst. Teil, str. 625.

¹⁷ M. Hess, dobar stari prijatelj K. Marxa, već 1850. jadrkuje ovim riječima: »Steta, velika šteta što se samodopadljivost ovoga neoporno najgenijalnijeg čovjeka naše partije ne zadovoljava s priznanjem koje mu se odaje primjereno zaslugama... nego izgleda da zahtijeva osobno pokoravanje, na što se barem ja prema nikome neću nikada spustiti« (usp. A. Künzli, *Karl Marx. Eine Psychographie*, Wien-Frankfurt-Zürich, 1966, str. 402.).

¹⁸ P. Anjenkov, Rus, koji se upoznao s Marxom u Bruxellesu 1846. ovako opisuje svoga bivšeg prijatelja: »Njegove su manire... bile ohole, pomiješane s naletom omalovažavanja, a njegov se metalni glas čudnovato podudarao s radikalnim sudovima kojima je ocjenjivao ljude i stvari. Govorio je samo jezikom mišljenja koja ne trpe suprotstavljanje... Ta je značajka izražavala njegovo čvrsto uvjerenje u vlastitu misiju, zavladati duhovima, nametnuti im svoju volju i oduševiti ih za sebe... Preda mnom je stajalo utjelovljenje demokratskog diktatora« (usp. isto, bilj. 4).

¹⁹ Usp. Pierre Hauptmann, *Marx et Proudhon, leurs rapports personnels 1844.—1847. Plusieurs textes inédits, Économie et Humanisme*, Paris, 1947, passim.

²⁰ Usp. Dela I, str. 469. — Ako je taj nadnevak stvar administrativne formalnosti, a ne realnog registriranja događaja, Rubel je to morao protumačiti.

Priznati te činjenice ne znači ocrnjivati Karla Marxa, bacati ljagu na njegovo povijesno djelo ili zaniijekati pozitivne crte njegove ličnosti, t. j. vjernu i nježnu ljubav prema svojoj ženi, neograničenu ljubav prema djeci uopće, iskreno suosjećanje s patnicima, neumornu borbu za obespravljene ljude i izrabljivane radnike. To znači jednostavno imati odvažnosti i poštenja priznati cijelu istinu o Karlu Marxu.

3. Nije jasno na temelju čega tvrdi Rubel da je Marx boravio u Bonnu »do ožujka 1836.« (usp. str. 13), kad u *Otpusnoj svjedodžbi Sveučilišta u Bonnu*, s nadnevkom od 22. kolovoza 1836, rektor sveučilišta i ostali potpisnici potvrđuju da je od 15. listopada 1835. »do danas ovdje boravio kao student i studirao pravne nauke.«²⁰

4. Također ne vidim odakle naš kroničar crpe svoju tvrdnju da u razdoblju listopad-studen 1836. »Dolazi do raspri između Karla Marxa i njegova oca zbog tajne vjeridbe« (usp. str. 14). Volio bih da se dokaže suprotno, ali po mom znanju ne postoji dokumenat koji bi o tome govorio. Naprotiv istina je o Karlovoj »tajnoj« vjeridbi s Jennyjom tada su njegovi roditelji izričito dali svoju privolu za tu vjeridbu, dok Jennyjini roditelji uopće nisu za nju znali.²¹

5. Da li je M. Rubel nepoznato da se K. Marx potkraj 1837. nervno razbolio od pretjeranog intelektualnog rada, pa se neko vrijeme morao odmarati u okolici Berlina (Stralau), ili je zbog straha da ne baci nikakvu »ljagu« na njegov »nadljudski idealan lik« namjerno razvodnio tu činjenicu pišući da se razbolio od »neke bolesti« (usp. str. 15)? Ako je posrijedi ovaj drugi razlog, ne bi li, pitam, otvoreno priznavanje te činjenice još više govorilo u prilog genijalnosti Marxa, kad znamo da su toliki mislioci i umjetnici bolovali upravo od nervnih i sličnih bolesti?

6. Držim da bi naš kroničar morao temeljito provjeriti svoje podatke za razdoblje svibanj-listopad 1842. On tvrdi naime da je K. Marx u svibnju-lipnju boravio u Trieru »zbog smrtnog slučaja u obitelji« (usp. str. 19.), ali ne kaže o kojem je smrtnom slučaju riječ. Prema mojim informacijama te su godine u Marxovoj obitelji i rodbini bila 3 smrtna slučaja: 3. III. umro mu je tast, 12. VI. sestra Jennyne majke i 14. X. brat Hermann (r. 1819.) od tuberkuloze; ukop mu je bio 17. listopada.²² Ako su ti podaci točni, onda bi trebalo preispitati još jedan navod autora prema kojemu se Marx 15. listopada 1842. nastanjuje u Kölnu (usp. str. 19.), premda taj navod donose i najnovija kritička izdanja sabranih djela Marxa i Engelsa.²³

7. O nepreciznosti Rubelove *Kronike* svjedoči i tvrdnja da »Marx i njegova žena napuštaju Njemačku i odlaze u Pariz (nastanjuju se u Rue Vaneau br. 38)« u *listopadu* 1843. (usp. str. 22.). Pisac je ovaj neodređeni podatak morao rastaviti na dva dijela: a) kada je Karl s Jenny napustio Njemačku; b) kada su se nastanili u Parizu. Nije naime točno da su se u listopadu nastanili u Parizu, nego 11. *studenoga* 1843.²⁴ Prema tome, autor je morao posebno utvrditi kada su napustili Njemačku.

²¹ Usp. Monz, str. 346.

²² Usp. Monz, str. 234.

²³ Tako MEW I, str. 628. i *Dela* I, str. 515. — Usput želimo napomenuti da je u tim izdanjima jedan podatak bez sumnje pogrešan, naime da je danas rodna kuća Karla Marxa u Trieru u Brückenstrasse 91 (usp. NEW I, str. 626. i *Dela* I, str. 513.). — Stvarno je nekada nosila broj 91, ali joj je odavno postavljen, pa ga i danas nosi, broj 10.

²⁴ Usp. P. Hauptmann, *Marx et Proudhon*, str. 15.

8. *Kronika* netočno navodi i nadnevak kada Marx napušta Pariz: 3. ožujka 1845. (usp. str. 24.). Marx je progнан iz Francuske dekretom od 25. siječnja 1845., a odlazi iz Pariza 1. veljače 1845.²⁵ Čudnovato je uostalom kako pisac nije sâm primijetio da mu je podatak pogrešan, jer nekoliko redaka dalje piše da Marx živi u Bruxellesu »od veljače 1845.« (usp. str. 25). Ako M. boravi u Parizu do 3. ožujka 1845., kako može živjeti u Bruxelesu od veljače 1845?!

9. Uz spomenute neodređenosti i netočnosti čini se da je jedna od najslabijih strana *Kronike* to što podatke navodi po nekom vrlo neujednačenom, da ne kažem ležernom, povjesničarskom kriteriju. Stoga će se čitatelj dobro namučiti da stekne jasnu, shvatljivu i za stručan rad upotrebljivu faktografsku sliku Marxova života. Često će biti primoran da popunja propuste autorove nemarnosti, da sâm rekonstruira pomoću drugih pouzdanijih izvora nepotpuno i nepovezano navedene događaje i nadnevke koji su u zbilji bili povezani. Uzmimo samo jedan primjer. Iznoseći podatke za 1846. god. Rubel piše: »*Svibanj*: Marx poziva Proudhona da pristupi organizaciji dopisnih komiteta...« (usp. str. 26.). Iz ove se rečenice ne može razabrati kako je Marx pozvao Proudhona: pismeno, usmeno, ili preko treće osobe. Ali na slijedećoj stranici čitamo: »U svojem odgovoru (od 17. svibnja) Proudhon u principu prihvaća ovaj prijedlog, no izražava stanovite primjedbe na račun Marxova navodnog privrednog dogmatizma« (usp. str. 27.). Sada već postaje jasnije da je posljednji *dopisivanje* između Marxa i Proudhona. Pa kad je već autor naveo da Proudhon odgovara Marxu pismom od 17. svibnja 1846., zašto je propustio kazati tu važnu sitnicu da Marx *pismom od 5. svibnja* poziva Proudhona...? Tko naime zna da ta dva pisma imaju presudnu važnost za razvoj odnosa između Marxa i Proudhona, za njihov definitivni raskid — jer Proudhon otvoreno upozorava Marxa na neke njegove više ili manje prikrivene dogmatske stavove (i ne samo privredne, kako veli M. Rubel!) — i napokon za Marxovo definitivno opredjeljenje za vlastiti revolucionarni put, taj ne može a da našem kroničaru ne uputi ozbiljne zamjerke zbog takva propusta i sličnih nemarnosti.

Mislim da se druge ozbiljnije zamjerke osim ovih koje sam iznio u svojoj prosudbi ne mogu uputiti na račun Rubelove knjige *Kronika Marxova života*.

U prosudbu prijevoda Nadežde Čačinović-Puhovski ne želim ulaziti, jer nemam pred sobom tekst izvornika koji je prevodila. Prijevod se uglavnom lako čita. Upozorio bih samo na dvije nepravilnosti na str. 13: a) »... krštena su evangelijski« i »Evangelijsko krštenje...«. Ispravno je »evangelički« i »evangeličko«; b) »Marx dobiva *ispisanu* svjedožbu...«. Zacijelo je riječ o *Otpusnoj svjedodžbi sveučilišta u Bonnu*. No, ponavljam, rado prepuštam drugome da prosudi prijevod u odnosu na izvornik. Samo se bojim da će se itko prihvatiti toga posla kad uvidi koliko je truda uloženo u prevođenje knjige koja to zbog nepotpunosti građe i ležernosti sastava nije zaslužila.

²⁵ Usp. isto, str. 22.